

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

FORMATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES IN FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

У статті йдеться про проблему формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Лідерські якості розглядаються як обов'язкова умова підготовки професійного військового, який відповідає вимогам сучасності. Аналізуються теоретичні підходи до визначення поняття «лідерські якості» та їх основних компонентів у роботах вітчизняних і закордонних авторів. Лідерство розглядається з урахуванням індивідуальних особливостей лідера, групових норм і цінностей, характеру групової діяльності. Соціально-психологічний феномен лідерства виступає в ролі індикатора ефективності офіційного керівництва. Однією із пріоритетних задач військово-професійної підготовки курсантів вважається розвиток лідерських якостей. Важливість наявності в офіцерів розвинутих лідерських якостей зумовлюється змістом військової діяльності. Визначено головні якості, необхідні майбутньому офіцеру-лідеру в курсантському середовищі. Для військової діяльності характерні особиста відповідальність кожного суб'єкта діяльності за виконання своїх функціональних обов'язків, підвищення ролі розумової праці, високі вимоги до особистісних і психологічних характеристик військово-службовців, особливо офіцерського складу. Важливу роль у детермінації поведінки та діяльності курсанта під час формування і розвитку в нього якостей лідера відіграють мотиви як підсвідомі або усвідомлені психічні спонукання до вчинення конкретної цілеспрямованої дії. Доведено, що у структурі професійної готовності офіцера особлива роль належить лідерським якостям, які визначають його здатність справляти безпосередній емоційно-вольовий вплив на підлеглих і на цій підставі домагатися авторитету, керувати військовим підрозділом, організувати спільну діяльність і ефективно вирішувати службово-бойові завдання. На основі отриманих результатів обґрунтовано теоретичні засади формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, курсанти, Національної гвардії України.

The article deals with the problem of formation and development of leadership qualities in future officers of the National guard of Ukraine. Leadership qualities are considered a prerequisite for training a professional soldier who meets the requirements of today. Theoretical approaches to the definition of «leadership qualities» and their main components in the works of both domestic and foreign authors are analyzed. Leadership is considered taking into account the individual characteristics of the leader, group norms and values, the nature of group activities. The socio-psychological phenomenon of leadership acts as an indicator of the effectiveness of official leadership. One of the priority tasks of military-professional training of cadets is considered to be the development of leadership qualities. The importance of officers having developed leadership qualities is determined by the content of military activities. The main qualities required for a future officer-leader in the cadet environment are identified. Military activity is characterized by the personal responsibility of each subject of activity for the performance of their functional duties, increasing the role of mental work, high demands on the personal and psychological characteristics of servicemen, especially officers. Motives play an important role in determining the behavior and activities of the cadet during the formation and development of his leadership qualities, as subconscious or conscious mental motivations to perform a specific purposeful action. It is proved that in the structure of professional readiness of an officer a special role belongs to leadership qualities, which determine his ability to exert direct emotional and volitional influence on subordinates and on this basis to gain authority, manage a military unit, organize joint activities and effectively solve combat tasks. Based on the obtained results, the theoretical principles of formation and development of leadership qualities in future officers of the National guard of Ukraine. **Key words:** leader, leadership, leadership skills, cadets, National guard of Ukraine.

УДК 378:316.46
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.22>

Луценко Б.В.,
аспірант кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реформи, що проводяться у Збройних Силах України, ставлять особливі вимоги до пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності особового складу. Саме тому армія відчуває нагальну потребу в офіцерах-лідерах, тобто в тих фахівцях військової справи, які здатні до інноваційного мислення, володіють відмінними організаторськими та командирськими здібностями. Це вимагає формування та розвитку в майбутніх офіцерів лідерських якостей, притаманних професіоналам і зумовлених специфікою їхньої службової діяльності в мирний і воєнний час.

Випускники Національної академії Національної гвардії України потенційно готові до ролі

офіційних керівників військового колективу, але підготовка офіцера-професіонала вимагає ще й формування в нього лідерських якостей. Лідерство у курсантському колективі доречно розглядати як соціально-психологічне явище, що визначається, з одного боку, характеристиками соціального середовища, а з іншого – індивідуальними особливостями курсанта.

Саме формування та розвиток лідерських якостей у курсантів дозволить у майбутньому забезпечити армію висококваліфікованими офіцерами, котрі надійно захищатимуть інтереси держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен лідерства у військовому колективі був об'єктом наукових розвідок О.В. Бойка,

А.Ю. Видая, О.М. Кокуна, Д.М. Коцеруби, Г.П. Кривошея, В.К. Луценка, О.К. Маковського, О.Г. Романовського, Г.Г. Шевченка та ін. Проте проблема формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України не була предметом спеціального дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Військова психологія і педагогіка має багаті традиції підготовки офіцерів до професійної діяльності, формування і розвитку в них професійно важливих якостей. Необхідність постійного збагачення творчого потенціалу майбутнього офіцера, перегляду його поглядів, переконань, звичок, моральних цінностей, соціальних ролей, життєвих смислів визначає актуальність проблеми взаємодії курсантів всередині колективів військових. Однак досі у вітчизняній військовій педагогіці недостатньо фундаментальних і прикладних досліджень із військової лідерології.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних засад формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів полягає у визначенні оптимальних шляхів впливу на курсантські колективи з боку командирів і викладачів, які забезпечують максимальну ефективність навчальної діяльності та всебічний розвиток курсантів. Крім того, викладачі мають забезпечити організацію навчального процесу відповідно до навчальних планів, використовувати педагогічні технології, що дозволяють підготувати справжнього фахівця – керівника військового колективу.

Одним зі шляхів досягнення цієї мети є згуртування курсантських колективів, формування в них позитивного соціально-психологічного клімату. Можна констатувати, що сформованість лідерських якостей є показником ефективності дій керівництва та науково-педагогічних працівників військового ЗВО. Якісна підготовка офіцера є об'єктивною передумовою диференціації членів військового колективу, сприяє ефективному вирішенню службових і бойових завдань у різних ситуаціях.

Сучасна педагогіка дедалі частіше звертається до студента як до особистості, котра прагне до самовизначення і самореалізації. За такого підходу курсант розглядається як цілісна особистість, вивчаються структури, які визначають його суб'єктні позиції, визначаються якості, що потребують усебічного розвитку для успішної професійної діяльності.

Основу формування якостей лідера сучасного офіцера становлять, з одного боку, соціальні чинники – суспільно-економічний лад, морально-психологічна єдність командирів і підлеглих, службовий стан командно-офіцерського складу тощо. З іншого – психологічні, до яких належать особистісні якості керівника військового колективу.

Соціальні фактори є відносно сталою складовою частиною дієво-практичної сфери командирського авторитету і позитивно впливають незалежно від того, ким є той чи інший офіцер. Інша справа – психологічні чинники, адже кожен офіцер – це особистість, яка має свої амбіції та потреби. Водночас особистість живе, розвивається і діє не в замкнутому середовищі, а в суспільстві, що неминуче накладає відбиток на її психологічну структуру.

Кожна особистість виконує певний вид діяльності, займає ту чи іншу соціальну роль, яка передбачає нормативно схвалений спосіб поведінки, очікуваний від кожного, хто обіймає цю позицію. Очікування, що визначають загальні контури соціальної ролі, не залежать від свідомості та поведінки конкретного індивіда, а тому свідомість члена групи завжди зумовлюється інтересами, завданнями, політикою суспільства або групи, до якого він належить. Таким чином, можна зробити висновок, що, якими б індивідуальними якостями не була наділена особа, вона не зможе вийти за межі створених умов [4, с. 23].

Оскільки здатність до виконання особистістю певної соціальної ролі найбільш повно розкривається через її якості, то доцільно розробити таку технологію формування і розвитку лідерських якостей сучасного офіцера, яка б максимально відповідала його соціальній ролі.

Як вважають О.В. Бойко та С.В. Похнатюк, складність формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів під час їхньої професійної підготовки полягає в тому, що освітня система націлена переважно на формування якостей військового керівника як управлінця, а не лідера. Тоді як керівник (командир) не завжди є лідером колективу. Це викликає протиставлення нормативних (формальних) вимог до професійної діяльності командира підрозділу та неформальних аспектів взаємодії керівника з підлеглими. Саме на вирішення такої дилеми і має бути спрямована програма професійної підготовки майбутнього офіцера [1, с. 7]. Частково можна погодитися з думкою дослідників, однак видається за доцільне не протиставляти керівника і лідера, а розробити педагогічну технологію формування лідерських якостей у майбутніх керівників.

О. Фомічева пропонує тлумачити лідерські якості офіцерів як сукупність психологічних якостей, властивостей, професійних здібностей, що формуються в ціннісно-розвивальному освітньому середовищі військового ЗВО та проявляються у професійній готовності майбутніх офіцерів до ефективного керівництва військовим колективом, успішного виконання ними специфічних військово-професійних функцій [6, с. 14].

Заслуговує на увагу ґрунтовний підхід О.М. Кокуна, котрий, проаналізувавши сучасні

наукові уявлення про зміст лідерства та вимоги до професійної діяльності військових, розробив психологічну структуру лідерських якостей майбутнього офіцера. На його думку, основними компонентами формування лідерських якостей є: *комунікативно-організаційний* (комунікабельність, переконливість, тактовність, схильність до організаторської роботи); *емоційно-вольовий* (цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі); *мотиваційний* (мотивація до лідерства, мотивація до успіху); *мисленнєвий* (швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість); *особистісний* (активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, патріотизм) [3, с. 173].

Схожі компоненти виокремив і А.Ю. Видай, а саме *специфічність спрямованості, стійкість, інтенсивність, дієвість, широта мотивації, рівень задоволеності* [2].

Натомість В.С. Романов убачає основою для формування лідерських якостей офіцерів функції, які реалізуються під час професійної діяльності. Так, головними функціями він вважає *організаційну* (постановку мети, прийняття рішення, планування шляхів, способів і засобів досягнення актуальних і перспективних цілей); *інформаційну* (збір, переробку, зберігання інформації та своєчасне інформування); *соціалізаційну* (управлінські впливи лідерів, спрямовані на формування, виховання соціально значущих і схвалюваних норм, навичок, звичок, умінь у поведінці військовослужбовців). Однак, як зазначає автор, ці функції занадто узагальнені та не враховують специфіку кожного військового колективу [5].

Специфіка військової служби передбачає володіння високими службово-бойовими якостями, необхідними для успішної організації та виконання бойових завдань. Це вимагає від офіцера бути дисциплінованим, рішучим, ініціативним, здатним витримувати тривалі фізичні навантаження, тягарі та випробування військової служби. Крім того, чималий вплив на формування лідерського авторитету мають анатомо-фізіологічні особливості та комунікативні навички, адже фізична підготовленість, урівноваженість, правильна артикуляція та риторичні навички формують образ командира-лідера.

На нашу думку, у процесі формування і розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів доцільно виділити такі компоненти:

- професійні;
- управлінські;
- військово-педагогічні;
- морально-психологічні;
- анатомо-фізіологічні якості.

Ці компоненти є підґрунтям для формування і розвитку лідерських якостей офіцерів. Характерною особливістю є те, що кожен із компонентів включає в себе велику кількість різних конкретних якостей. Для того, щоб максимально повно визначити коло цих якостей, необхідно врахувати вимоги наказів і директив Міністра оборони України, Міністра внутрішніх справ України, інші документи, пов'язані зі специфікою діяльності конкретного офіцера.

Висновки. Уявлення про сутність і зміст військового виховання курсантів, які склалися у вітчизняній педагогічній науці, мають глибокі витоки військового виховання і військової підготовки. Одними з найважливіших професійних якостей сучасного військового є лідерські якості. У нашому дослідженні лідерські якості розглядаються як обов'язкова умова підготовки професійного військового. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «лідерські якості» та їх основних компонентів дозволив нам запропонувати своє бачення підготовки офіцерів-лідерів. Лідерські якості у майбутніх офіцерів мають формуватися і розвиватися на засадах таких компонентів, як професійні, управлінські, військово-педагогічні, морально-психологічні, анатомо-фізіологічні якості. Надалі перспективним напрямом досліджень вважаємо розробку психолого-педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко О.В., Похнатюк С.В. Психолого-педагогічний аналіз відмінностей функцій керівництва і лідерства у професійній діяльності командира підрозділу. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 2 (27). С. 5–10.
2. Видай А.Ю. Формування лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера ЗС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2002. 196 с.
3. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 4. С. 170–174.
4. Кон И.С. Социология личности. Москва : Политиздат, 1967. 383 с.
5. Романов В.С. Проблема лидерства в воинских коллективах. *Материалы IV Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум»*. URL: <http://scienceforum.ru/2012/article/2012002078> (дата звернення: 10.07.2020).
6. Фомичева О. Формирование профессиональной готовности будущих офицеров запаса к лидерской деятельности в гражданском морском вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Великий Новгород, 2013. 26 с.